УДК930.2-77(476)

КЛІРАВЫЯ ВЕДАМАСЦІ ЦЭРКВАЎ МІНСКАЙ ЕПАРХІІ ЯК КРЫНІЦА ПА СТАНЕ ПРЫХОДАЎ (па матэрыялах нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі)

Антановіч Зінаіда Васільеўна,
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (г. Мінск, Беларусь)

Аўтарам разглядаецца інфармацыйны патэнцыял звестак пра прыход з кліравых ведамасцей Мінскай епархіі. На працягу XIX ст. адбывалася пашырэнне зместу гэтых крыніц і іх структураванне, аднак асноўная інфармацыя, у т.л. пра стан царкоўнага прыходу, працягвала ўносіцца. Улічваючы захаванасць і масавы характар гэтага віду крыніц, іх звесткі могуць выкарыстоўвацца ў даследаваннях па дэмаграфічнай статыстыцы, генеалогіі, краязнаўстве, гісторыі штодзённасці і інш., але патрабуюць дадатковай верыфікацыі і прыцягнення колькасных (інфармацыйных) метадаў.

Электронный архив библиотеки МГУ имени А.А. Кулешова

Праваслаўная царква на беларускіх землях у перыяд іх уваходжання ў склад Расійскай імперыі была сярод распаўсюджаных канфесій і карысталася падтрымкай з боку дзяржавы, што адбілася на колькасці яе прадстаўніцтваў. Ніжэйшымі адміністрацыйна-тэрытарыяльнымі адзінкамі царквы былі прыходы, масавымі крыніцамі пра якія з'яўляюцца штогадовыя кліравыя ведамасці, якія складаліся духавенствам і завяраліся з пачатку XIX ст. благачыннымі. У Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі гэтыя крыніцы найлепш захаваліся па Мінскай епархіі: каля 830 спраў за 1796–1809, 1811–1904, 1906, 1908, 1912–1913 гг. [2, воп. 1, спр. 40389–41234]. Акрамя звестак пра духавенства і царкоўнаслужачых, якія акцэнтаваліся, у іх пазначаліся нерухомыя маёмасці царквы, вядзенне дакументацыі і інш., а таксама колькасць прыхаджан і населеныя пункты, якія ўваходзілі ў межы прыходу, што можа цікавіць шырокае кола даследчыкаў [4, арк. 1–3].

У гістарыяграфіі маюцца розныя звесткі па этапах змены фармуляру кліравых ведамасцей [16; 17]. У яго развіцці ў Мінскай епархіі можна вылучыць чатыры этапы [1]. Так, у канцы XVIII ст. – 1811 г. (першы этап) выкарыстоўваліся табліцы з 9–10 граф, якія прадстаўлялі кароткую інфармацыю пра царкву, духавенства і прыхаджан. Звесткі пра апошніх абмяжоўваліся колькасцю двароў і насельніцтва праваслаўнага веравызнання ў іх. Пазначаліся і землеўласнікі, маёмасці якіх уваходзілі ў тэрытарыяльныя межы прыходаў. З 1802–1803 гг. інфарматыўнасць інфармацыі пра прыход узрастае за кошт пераліку населеных пунктаў у ім. Ведамасці з гэтага часу падпісваў благачынны.

У 1812 г. (другі этап) уводзіцца дзяленне ведамасці на дзве выразныя больш падрабязныя ў параўнанні з папярэднім этапам часткі (табліцы) – пра прыход і духавенства. Напрыклад, у ведамасці Уваскрасенскай царквы ў с. Бунча Мазырскага пав. у гэты час пазначана 182 прыхаджаніна пераважна сялянскага паходжання, а таксама адзначана, што не было стараавераў і ўніятаў [5, арк. 1–3]. У прыходзе Даманавіцкай царквы Рэчыцкага пав. ў 1817 г. было дзевяць жанчын уніяцкага веравызнання [6, арк. 42 адв.–43], а ў Рэчыцкай Васкрасенскай царкве – сем мужчын і пяць жанчын-стараавераў [6, арк. 83 адв.–84]. У Слуцкім прыходзе Раства Хрыстова ў 1820 г. не было стараавераў і ўніятаў, але было 11 католікаў [7, арк. 14]. У вялікіх па колькасці прыхаджан прыходах, у прыватнасці, у г. Мінску адзначалася наяўнасць іншаверных, але адсутнічалі колькасныя звесткі [8, арк. 13–16]. Цікавы запіс маецца па шэрагу цэркваў, у т.л. Пінскага пав. за 1828 г., што прыхаджане "совратились из благочестия в унию", у выніку чаго многія прыходы засталіся без прыхаджан [9, арк. 11–16, 27–28, 29–31, 36–38, 46–47, 51–53, 73–74, 85–86]. Нягледзячы на тое, што яшчэ ў 1817 г. мінскі епіскап дадаткова запатрабаваў звесткі пра магчымасці аб'яднання прыходаў [3, арк. 3–4], яны не ліквідаваліся. Відавочнымі прычынамі з'яўляліся аддаленасць ад іншых цэркваў і магчымасці аднаўлення прыходаў.

У 1829 г. (трэці этап) адбылося падзяленне фармуляру кліравых ведамасцей на тры часткі – пра царкву, прычт і прыход. У трэцяй частцы кліравай ведамасці адначалася месца жыхарства і саслоўная прыналежнасць прыхаджан, а таксама працягвала ўключацца інфармацыя пра колькасць двароў і жыхароў праваслаўнага веравызнання ў іх, наяўнасць іншаверных у прыходзе, аддаленасць ад царквы і складанасцей у доступе да яе. Апошняе адзначалася рэдка.

Электронный архив библиотеки МГУ имени А.А. Кулешова

Так, прыхаджане Блужскай царквы не маглі яе наведваць падчас палаводдзя рэк Свіслачы і Талькі з-за стану мастоў, бродаў, а таксама балоцістай мясцовасці [13, арк. 24 адв.]. Нягледзячы на ўнесеныя ў раздзел змены і традыцыі яго запаўнення, не з'явілася графа з пазначэннем колькасці асоб іншаслаўных веравызнанняў, хаця гэтыя звесткі святары працягвалі ўносіць [10, арк. 2–7]. У 1850-я гг. у сувязі з міжканфесіянальнымі разборамі прыхаджан да кліравых ведамасцей маглі таксама дадаваць спісы або абагуленыя звесткі пра далучаных да праваслаўя асоб [11, арк.]. У 1870-я гг. пазначэнне іншаверных адбывалася эпізадычна [12].

З 1895 г. (чацверты этап) пачынаецца выкарыстанне фармуляра кліравых ведамасцей, выробленага ў Маскоўскай сінадальнай друкарні, які ўключаў чатыры раздзелы. Уводзяцца адзначэнне прыходскіх школ і крыніц іх утрымання, колькасць навучэнцаў [1]. Звесткі маглі падавацца падрабязныя. Напрыклад, у с. Зачысце з 1864 г. дзейнічала народнае вучылішча, а прыходская школа была адкрыта ў 1891 г. у в. Новае Янчына, дзе навучаліся салдат і 10 хлопчыкаў [14, арк. 145]. У 1912 г. ва ўжытак уведзена адноўленая структура гэтага раздзела, якая нарэшце ўключыла колькасць іншаверных у межах прыходу, у т.л. нехрысціян. Пры гэтым акцэнтавалася ўвага на "сектантах" з пазначэннем плыняў [15, арк. 2–6 адв.].

Такім чынам, крыніцазнаўчы патэнцыял кліравых ведамасцей не абмяжоўваецца звесткамі пра клір, стан царкоўных пабудоў і маёмасці, чаму звычайна надаецца ўвага ў гістарыяграфіі. Асобнай увагі патрабуе частка (раздзел) гэтай крыніцы, прысвечаны характарыстыцы прыходу. Улічваючы, што інфармацыя ўносілася зацікаўленымі ў статыстычных паказчыках асобамі, звесткі па дэмаграфічнай статыстыцы і саслоўным складзе прыходаў патрабуюць верыфікацыі. Міжканфесіянальныя адносіны адлюстраваны ў адзначэнні колькасці насельніцтва іншаслаўных веравызнанняў і колькасці далучаных да праваслаўя. Змены ў межах прыходаў будуць карыснымі для гісторыкаў канфесій, генеалогаў, картографаў, краязнаўцаў і даследчыкаў гісторыі штодзённасці. Нягледзячы на адзначаны шырокі інфармацыйны патэнцыял, звесткі пра прыходы з кліравых ведамасцей пакуль недастаткова даследаваны па прычыне неабходнасці верыфікацыі і патрабавання прыцягнення колькасных (інфармацыйных) метадаў для іх апрацоўкі.

Літаратура

1. Антановіч, З.В. Кліравыя ведамасці Мінскай епархіі як гістарычная крыніца (па матэрыялах Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі) /З.В. Антановіч // Беларускі археаграфічны штогоднік. – Мінск: БелНДІДАС, 2018. – Выпуск 19. – С. 51–60.
2. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ). – Ф. 136.
3. НГАБ. – Ф. 136. Воп. 1. Спр. 4176.
4. НГАБ. – Ф. 136. Воп. 1. Спр. 40406.
5. НГАБ. – Ф. 136. Воп. 1. Спр. 40482.
6. НГАБ. – Ф. 136. Воп. 1. Спр. 40516.
7. НГАБ. – Ф. 136. Воп. 1. Спр. 40538.
8. НГАБ. – Ф. 136. Воп. 1. Спр. 40562.
9. НГАБ. – Ф. 136. Воп. 1. Спр. 40594.
10. НГАБ. – Ф. 136. Воп. 1. Спр. 40603.
11. НГАБ. – Ф. 136. Воп. 1. Спр. 40787.
12. НГАБ. – Ф. 136. Воп. 1. Спр. 40946.
13. НГАБ. – Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41002.
14. НГАБ. – Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41043.

Электронный архив библиотеки МГУ имени А.А. Кулешова

15. НГАБ. – Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41152.

16. Спичак, А. В. Эволюция оформления клировых ведомостей в Тобольской епархии в XVIII — начале XX веков / А. В. Спичак // Научный диалог. – 2015. – № 12 (48). – С. 328–338.

17. Чибисов, М. Е. Клировые ведомости как источник по истории приходов Барнаульского духовного правления Колывано-Воскресенского (Алтайского) горного округа (1804–1864 гг.) : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.09. – Барнаул, 2006 – 243 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.dslib.net/istorio-grafia/klirovye-vedomosti-kak-istochnik-po-istorii-prihodov-barnaulskogo-duhovnogo.html. – Дата доступа: 11.02.2019.

Электронный архив библиотеки МГУ имени А.А. Кулешова